

مجموعه مقالات همایش ملی املش شناسی

به کوشش:
دکتر عباس پناهی
ولی جهانی

اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی، گردشگری گیلان
دانشگاه گیلان (پژوهشکده گیلان شناسی)

مهر ماه ۱۳۹۳

دانشگاه گیلان

اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گیلان

سرشناسه	: همایش ملی املش‌شناسی (نخستین: ۱۳۹۳: املش)
عنوان و نام پدیدآور	: مجموعه مقالات همایش ملی املش‌شناسی / به کوشش عباس پناهی، ولی جهانی
مشخصات نشر	: رشت : نشر بلور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۴۶۴: مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۶-۲۵۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: املش -- کنگره‌ها
شناسه افزوده	: پناهی، عباس، ۱۳۵۴ -، گردآورنده
شناسه افزوده	: جهانی، ولی، ۱۳۵۱ -، گردآورنده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۳ ۸هـ ۲۰۷۲/م DSR
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۲۳۲۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۱۴۵۰۰

مجموعه مقالات همایش ملی املش‌شناسی

به کوشش:	دکتر عباس پناهی - ولی جهانی
ویراستار:	دکتر مریم شادمحمدی
ناشر:	بلور
نوبت چاپ:	اول
تاریخ انتشار:	۱۳۹۳
چاپ و صحافی:	زیتون
نظارت و امور اجرایی:	شرکت کاویان کاوش گیل
شمارگان:	۱۰۰۰
قیمت:	۲۳۰۰۰ تومان

نشانی: رشت، خیابان امام خمینی، کوی آفرخ، جنب مسجد، انتشارات بلور

تلفن: ۰۱۳-۳۳۲۴۵۵۷۵ ۰۱۳-۳۳۲۶۲۳۲۲ فکس: ۰۱۳-۳۳۲۵۶۹۱۷

همراه: ۰۹۰۲۱۹۷۵۱۲۳ SMS: ۵۰۰۰۲۰۶۰۵۰۶۰

Email: holoor_publications@gmail.com

کلیه حقوق برای اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری و

پژوهشکده گیلان‌شناسی دانشگاه گیلان محفوظ است

نشانی: رشت، فلکه گیل، روبروی بیمارستان رسول اکرم، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان (مرکز باستانشناسی)

تلفن: ۰۱۳-۳۳۷۶۳۹۰۰

همایش ملی املش شناسی
املش: ۳۰ مهر و ۱ آبان ماه ۱۳۹۳
دبیر علمی همایش: ولی جهانی، دکتر عباس پناهی
دبیر اجرایی همایش: عبدا... اکباتان
شورای برنامه ریزی:
دکتر مهدی جعفری، رضا علیزاده، ولی جهانی،
عباس پناهی، عبدا... اکباتان، بیژن عباسی، دکتر سید مهدی میر صالحی، شهرام رامین
مجتبی مقدم، حمیدرضا آذرپور، علی امیری، سلمان شاه محمدی،
دکتر صادق محبوبی، قاسم قنبری و هوشنگ عباسی

تصویر روی جلد: جام زرین مکشوفه در گورستان‌های باستانی املش
تصویر پشت جلد: قطعه سفال با نقش برجسته‌ی انسان، مکشوفه در محوطه‌ی باستانی مطلاکوه املش

فهرست

پیشگفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۱
میرزا علی کیا.....	۱۴
ورزا بیرون از زمین، مادر بیرون از خانه معرفی آثار باستانی حوزه فرهنگ املش و ...	۲۳
نقد و بررسی کتاب تمدن املش.....	۳۷
پل خشتی تمیجان اثری بازمانده از عصر صفوی.....	۴۷
باستان شناسی بویه املش.....	۵۷
تأملی بر مثل‌های رایج در املش.....	۸۳
بقاع متبرکه املش.....	۱۰۵
نماد شناسی ریتون‌های املش.....	۱۱۷
بررسی سفالگری در خمیر محله (املش).....	۱۳۰
بررسی شخصیت دینی، علمی و اخلاقی آیت‌الله میرزا حبیب‌الله املشی (رشتی).....	۱۴۷
گزارش مردم شناختی روستای مربو.....	۱۵۷
خزش شهر و تأثیر آن بر تغییرات کاربری اراضی کشاورزی پیرامون.....	۱۷۹
سیاه گالش، اسطوره یا افسانه با تکیه بر روایت‌های املش.....	۱۹۳
نمادهای ابدی درآمدی بر هنر تصویرگری گیلانیان از دیرباز تا کنون.....	۲۰۵
بازی‌های بومی املش.....	۲۳۵
دارورجن سبک معماری هزاران ساله اشکورات شهرستانهای رودسر و املش گیلان.....	۲۵۴
بررسی روند مهاجرت و استقرار کردهای صوفی در املش.....	۲۶۲
فلزکاری املش دوره ساسانی بر اساس آثار موزه ملی ایران.....	۲۷۸
پژوهشی در احوال و اشعار امیر امان‌الله صوفی سیاوش املشی.....	۳۰۲
نمادشناسی آیین نمایشی عروس‌گوله در املش.....	۳۱۸

- فرایند واجی در گویش املشی ۳۳۸.
- تحلیلی بر نقش امامزاده‌ها در توسعه گردشگری شهرستان املش ۳۶۶.
- بررسی دومیل راهنما و برج تاریخی حوزه فرهنگی املش ۴۰۶.
- از گاره‌سری تا گورسری- نگاهی اجمالی به آداب و رسوم مردم گالش از بدو تولد تا مرگ... ۴۱۵.
- گزارش مقدماتی کاوش در محوطه باستانی بافت روستای کلامرود ۴۳۷.
- املش جلوه‌گاه فرهنگ و هنر ۴۴۸.
- ریتون‌های گاو نر (ورزا). مجسمه یا توتم؟ ۴۵۷.

پیشگفتار

شهرستان املش یکی از مهم‌ترین شهرهای استان گیلان است که به دلیل داشتن جاذبه‌های تاریخی-طبیعی از شهرت بین‌المللی برخوردار است. بررسی‌های باستان‌شناسی انجام شده در این شهرستان، منجر به کشف بیش از ۲۲۰ اثر تاریخی گردیده که از میان آنها ۱۴۷ اثر تاریخی در فهرست آثار ملی کشور به ثبت رسیده است. یکی از راه‌های دسترسی به اطلاعات جدید و به روز در کشور برگزاری همایش‌ها است. تا پاسخگوی سوالات پژوهشگران و علاقمندان به فرهنگ و تمدن گیلان باشد. همایش املش نیز با این دیدگاه برگزار می‌شود. توسعه فعالیت‌های برنامه‌ریزی شده میراث فرهنگی، گردشگری، طبیعی همراه با بکارگیری توان و تجربه کارشناسی بومی، نشانگر جایگاه واقعی این منطقه از لحاظ مطالعات باستان‌شناسی و گردشگری در سطوح مختلف منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و ملی است. تمامی این موارد، باعث بالا بردن ظرفیت‌های جدید گردشگری در کنار جاذبه‌های طبیعی می‌شود.

یکی از دلایل برگزاری همایش املش‌شناسی، داشتن پتانسیل‌های موجود در منطقه املش است؛ لذا در این همایش فرصت را مغتنم شمرده و از عنایت ویژه جناب آقای نجفی؛ استاندار محترم استان گیلان، جناب آقای رهبری املشی، نماینده محترم مردم شهرستان‌های املش و رودسر در مجلس شورای اسلامی و از جناب آقای جعفری؛ فرماندار محترم شهرستان املش، از جناب آقای دکتر رضی رئیس محترم دانشگاه گیلان، از جناب آقای میرحسینی معاون محترم پژوهشی دانشگاه به دلیل رفع مشکلات اجرایی همایش، تشکر و قدردانی نمایم. و نیز از دبیر علمی همایش، آقایان ولی جهانی از اداره کل میراث فرهنگی، دکتر پناهی از دانشگاه گیلان و همچنین از دبیر اجرایی همایش

جناب آقای عبدا... اکباتان و جناب آقای عباسی؛ رئیس محترم حراست دانشگاه گیلان که زحمت زیادی در برگزاری این همایش کشیدند، تشکر و قدردانی می‌نمایم. از سایر اعضای کمیته اجرایی و کمیته علمی همایش و مسئولین محترم شهرستان املش بخاطر زحمات و تلاش‌هایی که جهت برگزاری این همایش انجام دادند، صمیمانه سپاسگزاری نموده و انتشار کتاب مجموعه مقالات همایش ملی املش‌شناسی محصولی عینی و افتخارآمیز برای سرمایه‌گذاری‌های مادی، معنوی و انسانی در راه انجام وظایف سازمانی و تعهدات ملی است و ثمره‌ای وزین و سودمند برای دانش‌پژوهان و دانشجویان علاقمند به مباحث فرهنگی و تمدن گیلان عزیز خواهد بود.

رضا علیزاده

مدیر کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان

یکی از راههای دسترسی به اطلاعات جدید و به روز در کشور برگزاری همایش‌ها است. همایش ملی املش شناسی با تمام فراز نشیب‌های که داشت در حوزه فرهنگی املش طی روزهای ۲۰ مهرماه و اول آبان ماه سال ۱۳۹۳ شمسی/۲۰۱۴م با مشارکت دانشگاه‌ها و ادارات شهرستان املش در کانون معصومیه شهر املش برگزار گردید، این امکان را برای پژوهشگران و علاقمندان به فرهنگ، تمدن، گیلان فراهم کرد. تا پرسش‌ها و دیدگاه‌های خود را در باره ی مسائل فرهنگی و... مطرح نمایند با توجه به اینکه این نخستین همایش در حوزه فرهنگی املش بوده است، تلاش شد فراخوان مقالات با موضوعات میراث فرهنگی، گردشگری، طبیعی، میراث معنوی، صنایع دستی و ... طرح شود. در مجموع بیش از ۱۰۰ مقاله به دبیر خانه همایش ارسال ۲۷ مقاله بعنوان مقالات برتر جهت چاپ در مجموعه مقالات انتخاب شد.

املش، سرزمینی پهناور است که بخش‌های وسیعی از گیلان را فرا می‌گیرد. از نظر جغرافیایی املش در بخش جلگه‌ای گیلان و دیلمان تاریخی قرار دارد و همین مساله یکی از مهمترین دلایل انتخاب این مکان از سوی ساکنان باستانی املش بوده که منجر به خلق تمدن کهن املش شده است. اگر بخواهیم مهمترین ویژگی املش را در یک نگاه بیان کنیم، بی‌گمان شرایط جغرافیایی و تاریخی املش مهمترین شاخصه‌ی آن است که این سرزمین را از سایر مناطق همسان متمایز کرده و موقعیتی ممتاز به آن می‌بخشد. برخورداری از چنین موقعیت استراتژیکی موجب می‌شود که املش همواره از مناطق مهم جغرافیایی و تاریخی کشور محسوب گردد. از نظر تاریخی و سیاسی نیز این سرزمین پناهگاه گروه‌های مخالف حکومت‌های مرکزی ایران در طول تاریخ پیش از مدرن به شمار می‌رفت.

بررسی تاریخ، فرهنگ و تمدن املش در چند سطر کاری بس دشوار است. زیرا املش

از بخش‌های مهم البرز شمالی و مرکزی محسوب می‌شود که هم بر بخش جلگه‌ای گیلان احاطه دارد و هم بر بخش کوهستانی آن و این ویژگی موجب توانایی اقتصادی و سیاسی آن در طول تاریخ شده است. اگر اکتشافات باستان‌شناسی انجام شده در این پهنه را نیز نادیده بگیریم، شیوه‌های زندگی، معماری، گویش، فرهنگ و سایر اجزاء زندگی اجتماعی مردم این سرزمین خود گواه بر تاریخ طولانی آن است.

یافته‌های باستان‌شناسی، میراث معنوی و گزارش‌های تاریخی که از املش در متون تاریخی دیده می‌شود، همه بیانگر تاریخی چند هزار ساله به قدمت سکونت انسان در دامنه‌ی کوهستان‌های مستحکم البرز است. علاوه بر اهمیت تاریخی که در حقیقت بستر ساز رشد زندگی مادی و معنوی است، املش از نظر اقتصادی، مذهبی و در حال حاضر نیز به جهت توانایی‌های گردشگری - در قالب شاخه‌های متعدد و متنوع آن - از اهمیت زیادی برخوردار است.

از نظر فرهنگی با آن که مردم این سرزمین از هویت مستقل زبانی و ادبی برخوردار نیستند، اما افسانه‌ها و اسطوره‌ها، حکایت‌ها، مثل‌ها، اشعار و سایر زمینه‌های ادبی آنان نشانه‌ی ادبیات عامیانه‌ی قوی در این پهنه‌ی گسترده است. در اغلب این آثار - که غالباً شفاهی‌اند - مردم املش با الهام از طبیعت، اندیشه‌ها و افکار خود را بازگو می‌کردند.

از نظر مذهبی املش همیشه در طول تاریخ به عنوان پناهگاه فرقه‌ها و مذاهب گوناگون بوده است. اغلب گروه‌های شیعه پس از فرار از دست حاکمان عرب و غیر عرب به این سامان مهاجرت می‌کردند.

وجود آثار و بناهای متنوع تاریخی از عصر باستان تا دوره‌ی حاضر یکی از جاذبه‌های مهم شهرستان املش می‌باشد امروز بقایای این آثار می‌تواند هم از جهت تاریخی و هم از لحاظ گردشگری بستر ساز توسعه‌ی اقتصادی و فرهنگی املش باشد.

از نظر اقتصادی، املش به عنوان گنجینه‌ای در استان گیلان به شمار می‌رود، زیرا این سرزمین با وجود پرورداری از گیاهان دارویی متنوع و بی‌نظیر، بستر دامپروری مناسب، آب و هوای مطبوع برای پرورش محصولات و میوه‌ها و دامداری، پرورش صیفی‌جات متنوع و با کیفیت، پرورداری از گل‌ها برای پرورش زنبورداری، بستر مناسب شاخه‌های گردشگری نظیر؛ گردشگری طبیعت، گردشگری مذهبی، تاریخی و... می‌تواند در توسعه‌ی استان گام مهمی بردارد و خود نیز از محرومیت نجات یابد.

اما مراحل انجام و برپایی هر همایش تا به پایان رساندن آن نیاز به ساختار کمیته علمی و اجرایی دارد که موفقیت یکی بدون کار آمدی دیگری امکان پذیر نیست، چنانچه دارد از اعضای کمیته علمی همایش که ما را در تصمیم گیری‌های فنی و تخصصی همایش یاری کردند سپاسگزاری نمایم. همچنین از اعضاء اجرایی همایش جناب آقای عبدالاکباتان (دبیر اجرایی) اعضا، محترم کمیته حفاظت، کمیته تبلیغات و امور فرهنگی، کمیته اسکان و خدمات رفاهی، کمیته مالی و پشتیبانی، و دیگر اعضای این ستاد که تلاش فراوانی در برگزاری این همایش نموده اند و ذکر نامشان در این مبحث امکان پذیر نیست تشکر و قدر دانی نمایم.

و نیز برگزاری این همایش با درایت و راهنماییهای جناب آقای جعفری فرماندار محترم شهرستان املش و جناب آقای رهبری املشی نماینده محترم مردم شریف شهرستانهای املش و رودسر در مجلس شورای اسلامی، جناب آقای عزیزاده مدیر کل محترم میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری گیلان صورت گرفته چنانچه، بخاطر همه‌ی تلاش‌ها و زحماتی که این عزیزان در برپایی این همایش کشیده اند تا این امر مهم بدون کم و کاست به اهداف خود نایل آید تشکر و قدر دانی لازم را به عمل می‌آورم. و از اساتید محترم دانشگاه‌ها، یگان حفاظت اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری ارگانهای امنیتی شهرستان و... در برگزاری این همایش سهم بسزایی ایفا نموده اند صادقانه سپاسگزاریم و آرزوی توفیق و شادکامی برای و تمامی این عزیزان را دارم. از خانواده محترم دکتر هدایتی امامی به خاطر پرداخت بخشی از هزینه‌های مالی این همایش تشکر و قدر دانی به عمل می‌آوریم. از سرکار خاتم قوامی، امین اموال موزه رشت، به خاطر برپایی نمایشگاه دست‌آوردهای باستان‌شناسی املش، در جوار همایش قدر دانی می‌شود. از جناب آقای علی امیری، پژوهشگر گیلان‌شناس، به خاطر همراهی در برگزاری همایش که زحمات زیادی بر دوش ایشان بوده تشکر می‌شود. از جناب آقایان، مهندس مجتبی مقدم، دکتر محبوبی، طالب جعفری، قاسم قنبری، فرشید شهبازی، مهندس ابودر جانعلی پور که در برگزاری این همایش نقش مؤثری داشتند سپاسگزاری می‌نمایم.

شهریور ۱۳۹۳

دکتر عباس پناهی - ولی جهانی